

PERSONĂ, PERSONALITATE, RESPONSABILITATE¹

Author: Gheorghe MIHAI*

Author: Emilia MIHAI**

Abstract: *Modern times consider as a person the individual man being endowed with reason and conscience; this man cannot be but person because he shows so many persons. According to the positive law the human individual is considered a person: natural person in civil relations; criminal in criminal relations; public officer in administrative relations, etc. "Natural person", "criminal", "public officer" are terms from legal terminology of different branches of law that define the individual in the law, the one and the same that enters social relations, legal relations, etc.: I am considered natural person in the civil law, criminal in the criminal law, public officer in the administrative law, taxpayer in the fiscal law, etc.*

Keywords: *Person, Personality, Responsibility, Civil Relations, Criminal Relations, Law.*

JEL Classification: *K39*

Încă tradițiile mice-niene, minoice, aheiene – ca să ne circumscriem în spațiul european originar - inventaseră măștile rituale de la ceremoniile sacre, măștile funerare, măștile de sărbătorire a diverșilor zei. Ele au fost preluate în teatrul grec unde închipuiau un personaj (*prosopon*) al pieselor interpretate de cei numiți actori (cei care le dădeau realitate scenică). Latinii traduseră *prosopon* cu un cuvânt al lor, *persona*, de la care se trage și cuvântul românesc *persoană* (poate prin mijlocirea limbii franceze). Așadar, actorul grec nu apărea pe scenă decât purtând masca, prin care indica publicului rolul jucat în piesa prezentată: lui Zevs, lui Hercules, Hecubei ș.a.; interpreta, cum s-ar spune, un personaj, dădea viață pe scenă altuia, prin intermediul măștii - personajul. Nu ei înșiși – Zevs, Hercules, Hecuba – sunt în fața spectatorilor, ci măștile care îi prezintă: semne ce simbolizează.

¹ Asupra corelației între responsabilitate și răspundere cât privește persoana în drept, vezi instructiva lucrare a profesorului Gheorghe Boboș, *Răspunderea, responsabilitatea și constrângerea în domeniul dreptului*, Cluj-Napoca, 1996.

* Dr., Professor, Western University of Timișoara, Romania.

** Dr. Associate Professor, Western University of Timișoara, Romania

Ulterior masca antică a fost înlocuită cu alte mijloace de prezentare a personajului – îmbrăcăminte, perucă, mimică și pantomimică etc., care în fond de asemenea maschează pe actorul care dă viață publică altuia.

Personajul îndeplinește o funcție în desfășurarea piesei, are dimensiune publică, datorită celui ascuns - actorul. În masca purtată actorul exprimă un altul, e adevărat, dar tot adevărat e că îl exprimă pe dimensiunile personalității sale; Hamlet-ul lui George Vraca diferă de Hamlet-ul lui Ion Caramitru, deși ambii actori exprimă același personaj – Hamlet. Sigur, George Vraca nu se identifică cu personajul Hamlet, el nu este Hamlet, așa cum nici personajul Hamlet din piesa lui Shakespeare nu este Hamlet însuși, cel din istoria Danemarcei, nici George Vraca, acesta purtând în fiecare piesă altă înfățișare, ci se deghizează în altul mereu, ex-pune. Prin extensie, putem spune că Ion Caramitru, care pe scenă îl înfățișează pe unchiul Vania din piesa cu același nume de Cehov, în viața de zi cu zi se înfățișează față de ceilalți, contextual, ca ministru în cabinetul său de ministru, ca tată în intimitatea familiei, ca șofer la volanul automobilului său etc. Persoana ministrului Ion Caramitru răspunde pentru faptele sale de ministru, persoana șoferului Ion Caramitru răspunde pentru faptele sale de șofer; Ion Caramitru e numele unic al tuturor persoanelor prin care se expune personalitatea acestuia.

Gândirea juridică romană a reținut această disponibilitate publică a termenului «persoană» și a investit-o cu un sens mai aparte, aplicându-l mai întâi individului uman; în varia raporturi, individul uman se ex-pune social în varia persoane, dar sub aspect juridic este numai persoană titulară de drepturi și obligații civile (în sensul roman al cuvântului «civile»). Dreptul roman a acordat diferențiat calitatea de persoană-în-drept, sub anumite condiții, astfel încât sclavii – de pildă – nu se bucurau de ea; numai cetățeanul, om liber, era *persoană-în-drept, titulară de capacitate juridică*. Să ne amintim că în evul mediu „clasic” nobilii erau persoane-în-drept, dar țăranii se împărțeau juridic în mai multe categorii, între care robilor nu li recunoștea această calitate. La noi, moșnenilor în Țara Românească și răzeșilor din Moldova li se recunoștea calitatea de persoane-în-drept, pe când vecinii, rumânii, iobagii făceau obiectul unui drept de proprietate incomplet și accesoriu, iar robii constituiau bunuri imobile prin destinație². Negrii în SUA și iobagii în Rusia au devenit, toți, persoane în dreptul pozitiv în 1864, prin adoptarea unor acte normative corespunzătoare. Declarația Universală a Drepturilor Omului consacră dreptul tuturor oamenilor de a fi persoane-în-drept, ceea ce nu înseamnă că toate statele au subscris la ea, nici că nu se mai practică azi, după o jumătate de secol, robia și sclavia, discriminarea religioasă și aceea rasială³. În orice caz, sistemele de drept etatic din ultimile opt milenii au privilegiat o minoritate cu calitatea de persoană-în-drept și abia în ultimile decenii situația s-a schimbat.

² A se vedea și Vl. Hanga, *Istoria dreptului românesc*, Iași, 1992, p. 275-276

³ Prin «discriminare rasială» se înțelege «orice deosebire, excludere, restricție sau preferință bazată pe rasă, culoare, genealogie sau origini naționale ori etnice, care are scopul sau efectul de a anula sau prejudicia recunoașterea, acordarea sau exercitarea, cu titlu de egalitate, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în domeniile politic, economic, social și de orice altă natură a vieții publice.» (Cf. Convenției Internaționale pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială, art. 1, 1965). La fel, putem spune că *discriminarea religioasă* privește deosebirea, excluderea, restricția sau preferința bazată pe religie, cu scopul sau efectul de a anula sau prejudicia recunoașterea, acordarea sau exercitarea, cu titlu de egalitate, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în domeniile politic, economic, social și de orice altă natură a vieții publice.

Persoana – în chip originar - ar fi masca purtată de individ în viața publică (sau mulțimea măștilor, în raport de situații și relații în care se află, intră, participă individul), spre deosebire de cel dindărătul ei, purtătorul, în alte cuvinte de sinea lui, lăuntricitatea lui, de cel care este în autenticitatea lui; Cineva apare mereu altcineva: tată în relație cu fiul, soț în relație cu soția, contribuabil în relație cu fiscul, debitor în relație cu creditorul, creditor în relație cu debitorul etc. Dar a opoziția între persoană - mască a purtătorului sinelui uman individual în varia relații la care participă – și purtătorul ei, ca la teatru, s-a estompat căzând până la urmă în suprapunere. Aceasta chiar dacă intrați în diverse jocuri sociale, fiecare dintre noi suntem altfel de persoane și în această calitate interpretăm roluri nu neapărat opuse a ceea ce știm că suntem. Și chiar când apar ca opuse – inocența adoptată de infractor, retorica buneii credințe a celui de rea credință în contracte, fraudarea « naivă » a legii etc – persoana dă seama de personalitatea autorului într-o măsură sau alta, funcție de context. Analiza aceasta succintă și foarte generală, psihologică și psihosocială, prezentă în tratate de specialitate, nu poate lipsi unei cercetări juridice a temei.

Vremurile moderne socotesc *persoană* omul individual în sensul de ființă dotată cu rațiune și conștiință; el, acest om, nu poate să nu fie persoană, tocmai pentru că arată atâtea și atâtea persoane. Psihanaliza se străduiește să dea la o parte măștile pe care le adoptă și le tot schimbă individul uman, urmărind să-l pună pe acesta față cu ființa sa profundă, cu autentică sa personalitate. În dreptul pozitiv individul uman este considerat persoană: fizică, în raporturi civile; infractor, în raporturi penale; funcționar – în raporturi administrative etc. « Fizică », « infractor », « funcționar » sunt termeni din limbajele juridice ale diferitelor ramuri de drept care desemnează persoana individuală-în drept, una și aceeași, intrând în raporturi sociale, juridice, varia: eu sunt considerat persoană fizică în dreptul civil, infractor în dreptul penal, funcționar în dreptul administrativ, contribuabil în dreptul fiscal etc.

Micul dicționar academic, vol. III, la pagina 1015 ne informează că *persoana* semnifică, generic, « Individ al speciei umane, om considerat prin totalitatea însușirilor sale fizice și psihice », iar *personalitate* - «Ceea ce e propriu fiecărei persoane...ansamblu de trăsături morale sau intelectuale prin care se remarcă o persoană (de oricare alta – n.n.)»; așadar, suntem destul de departe de înțelesul primar, cu care am început paragraful. Este persoana tot una cu ens-ul? Iată o întrebare pe care în fond drepturile omului o justifică în întregime⁴. Cetățeanul este persoană, persoana cetățeanului, iar Constituția noastră face vorbire de drepturile fundamentale ale cetățeanului, deci ale persoanei-cetățean, nu ale omului, cel dindărătul măștii de cetățean; dacă Ion Movileanu renunță la cetățenia română, la persoana sa de drept constituțional, implicit renunță la drepturile sale de cetățean român, iar dacă primește cetățenia mozambicană, desigur că primește drepturile de cetățean mozambican. Aceasta nu înseamnă că a renunțat la personalitatea sa. Pe fond el rămâne ceea ce este, chiar dacă

⁴ „Tout être humain est une personne et jouit des droits civils (art.11 CC). Tel qu'il est pris en consideration par le droit, l'être humain est une *personne physique* (die naturliche Person, la persona fisica)...Dans le Code Civil la notion de personne et de sujet de droit apparait souvent comme synonyme de *personalite* (die Personlichkeit, la personalita)”, scrie Andreas Boucher în *Personnes physiques et protection de la personalite*, Bale, 1985, p. 17. Asupra distincției dintre persoană și personalitate în drept a scris în perioada interbelică profesorul ieșean Octavian Ionescu. Impreună cu regretatul Gabriel Popescu am publicat în Editura Academiei Române, în 1992, cartea „*Introducere la teoria personalității în drept*”. Părți realizate de mine în aceasta le-am introdus în lucrări ulterioare.

persoana lui de drept constituțional își schimbă numele, din Ion Movileanu adoptând pe Jose Fernandez.

Definită ca ansamblu de însușiri *fizice și psihice*, persoana omului apare duală; totuși, în dreptul civil cele două componente sunt separate și se consideră persoana *fizică*, identificată cu individualitatea umană. Conform dreptului civil, persoana *fizică* (subansamblul însușirilor *fizice* ale persoanei individuale – înălțime, volum, greutate, forță fizică etc) are atribute juridice: nume, prenume, pseudonim, domiciliu, stare civilă.

Omul, se știe, nu este un physis, o natură fizică, precum animalul, planta sau mineralul; el este rațiune, afectivitate și voință, însușiri psihice. Corporalitatea este a lui, nu ea însăși El. Dacă o persoană este subiect – în drept, în morală, în religie, în știință – apoi nu corporalitatea subiectului e astfel, nici nu se poate spune că participă în nume propriu la ceea ce intenționează să facă și face subiectul. Nume, domiciliu, stare civilă are subiectul, un Cine, nu ansamblul însușirilor sale fizice. Corporalitatea este ceea ce are inevitabil omul ca antropoid, fără să reprezinte omenescul din acesta⁵. Existența corporală, deși a omului, stă sub semnul legilor invariabile ale naturii fizice, pe când existența persoanei umane, realitate incomparabil mai complexă decât a oricărei entități fizice, ține de libertatea ei istorică. Natura nu are istorie, deci nici atributele fizice ale omului. Spun mai încolo că „persoană fizică” este o convenție civilistă, intrată în uz sub impactul filosofiei secolului XVIII francez, entuziasmată de fizica și mecanica de sorginte carteziană. Nu am nimic împotriva termenului acesta, decât observ că trebuie să reflectăm asupra lui⁶. La urma-urmelor, corporalitatea este indispensabilă fiecărui. Eu în exprimările sale sociale și modul perceptual de a-l găsi.

Expresia «răspundere personală» e ambiguă: pe de o parte se referă la faptul că individul-om răspunde în calitate de – persoana lui de director, persoana lui de tată, persoana lui de debitor ș.a.; pe de altă parte, indiferent de calitate, el răspunde în persoana lui. Asumarea obligațiilor și exercițiul drepturilor, firește, angajează personalitatea persoanei.

Într-o formulare veche «*Persona dicitur ens, quod memoriam sui conservat, hoc est, meminit se esse idem illud quod ante in hoc vel isto statu fuit*»; însă în definiția sa, Lalonde identifică persoana cu personalitatea: «Dans le langage psychologique, on entend

⁵ Membrele superioare sunt mâini numai în cazul ființei care posedă rațiune, afectivitate și voință. Ficatul sau organele genitale prezente în corporalitatea omului nu sunt și nici nu participă la omenescul din acesta. Iubirea, ura, aspirațiile spre dreptate și libertate nu sunt cauzate de activitatea glandelor cutare sau cutare, acțiunile noastre politice și comerciale nu izvorăsc din anumite părți sau din totalitatea corporalității pe care o avem. Comportamentul uman este teleologic, spre deosebire de acela animal.

⁶ «...ființa unei persoane se numește (se explicitează prin – n.n.) „biografie”, ținând seama că „bios nu este ca zoe, viață organică, ci *comportare* a ființei vii”. Și, pe aceeași pagină: „Persoana însă e totdeauna, în același timp, viață (în sensul de comportare spirituală – n.n.) individuală și colectivă. Fiecare dintre noi este plăsmuit, în cea mai mare parte, de colectivitatea în care s-a născut și în care supraviețuiește, este în-format de ea”» (Jose Ortega y Gasset, *Europa și ideea de națiune*, București, 2002, p. 138). Biografia unei persoane individuale nu cuprinde dimensiunea zoologică, ceea ce este dat în codul ei antropoid genetic, ci plăsmuitul la care comunitatea sa are parte majoră de contribuție. Participant de prim rang la formarea persoanei individuale, cel puțin sub aspect juridic, statul ca organizator al comunității nu și asumă nici o vină când e vorba de conduite individuale contrare prevederilor lui juridice, dar revendică merite când e vorba de conduite licite. În sens complementar: „Am văzut polonezi, ruși, italieni; cât despre om – nu l-am văzut niciodată...Intr-adevăr, acest om universal, eliberat de încurcăturile economice și de povara istoriei, acest individ pe care brevetăm ideologia drepturilor omului nu se vede nicăieri. El apare din ce în ce mai mult ca o nebuloasă, pe măsură ce, în viața de zi cu zi, întâlnim oameni reali, având culturi specifice” (T. Sunic, *A Global Village and the Rights of the Peoples*, London, 1998, p. 129).

generalement par *personne* l'individu qui a une conscience claire de lui-meme et agit en consequence: c'est la forme la plus haute de l'individualite»⁷.

N. Hayes și S. Orrell, în lucrarea «Introducere în Psihologie» (București, 1997), se referă la *personalitate* ca «ansamblu de caracteristici individuale prin care fiecare persoană (firește, se referă la individul uman – n.n.) este unică» (p. 419). Deci, fiecare om este *persoană* în înțelesul de totalitate de însușiri fizice și psihice pe care numai omul le are (non-omul nu le posedă, deci nu poate fi persoană); x este om, deci este persoană. Nu putem califica o entitate ca fiind persoană, decât constatând că este om, adică posesor al rațiunii-voinței-afectivității, indiferent de corporalitatea lui. Aceste însușiri *se modalizează* pentru fiecare ins uman în parte care, astfel, este *personalitate* și *se distinge* de oricare altul. De pildă, persoana oricărui om e creatoare, inventivă, emotivă, dar persoana umană cutare e personalitate prin felul, tensiunea, conținutul propriu de creativitate, inventivitate și emotivitate; Eminescu, Tesla și Li-Min-Cean sunt tot atâta de persoane, dar sunt personalități diferite. Balena nu poate fi persoană, deci nici balena cutare – personalitate.

Cum citim în «Introducere în psihologie», sub coordonarea lui Ed.E Smith, apărută în București în 2005, la pagina 652 despre *personalitate*: «serie de pattern-uri («pattern» e termen englezesc neînsușit de dicționarele franceze; echivalentul său ar fi termenul «model» - n.n.) distincte și caracteristice de gândire, emoții și comportament care alcătuiesc stilul personal al unui individ de a interacționa cu mediul fizic și social». În acest sens, omul e persoană, prin urmare fiecare exemplar uman este *persoană* – subiect dotat cu gândire, sentimente, voință, emoții, atitudini, capabil să distingă binele de rău, adevărul de fals, dreptatea de nedreptate, apt să dea seama de propriile alegeri, pe care le exteriorizează prin comportamente – și *personalitate* – prin caracteristicile acestor trăsături, care-l disting de oricare altul, constatabile în stilul de a interacționa. Eu sunt persoană, ca oricare alt om, dar sunt evaluat *in concreto* ca personalitate; interesele și nevoile personale sunt dimensionate pe modus-ul meu de personalitate și se deschid în sferele vieții sociale în chip diversificat: economic, politic, cultural, religios, artistic. Formele prescriptive de împlinire a acestora nu pot fi decât morale, juridice sau moral-juridice, armonizând astfel individualitatea cu mediul comunitar organizat; în caz contrar, al încălcării formelor normative juridice, individualizarea sancțiunii ține cont de personalitatea fiecăruia, dar numai pentru că persoane-în-drept suntem toți oamenii. n expresia “răspundere personală” găsim diferențierea pe personalități a răspunderii fiecărui făptuitor⁸.

În dreptul pozitiv, cum am sugerat deja, se reține termenul *persoană* despletit în două sensuri relaționale: unul – de *individualitate umană*, altul - *de colectivitate*. Dreptul civil adaugă substantivului *persoană* adjectivul (confuz, dar intrat în uz) *fizică* pentru a

⁷ Apud A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la Philosophie*, vol.II, Paris, 1926, p.573.

⁸ În creștinism, fundamentul cultural al Europei, fiecare om este personalitate și îi revine responsabilitatea pentru faptele sale în chip individual; aici răspunderea e personală și numai personală înaintea lui Dumnezeu. Pe de altă parte, dreptul canonic insistă asupra responsabilității preoților, călugărilor și stareților (abaților) în activitatea lor specifică. Sfântul Benedict sublinia că „abatele trebuie să-și aducă aminte mereu de ceea ce este, de cum este numit și că de la cel ce a primit mai mult, mai mult se va cere...Înainte de toate, să nu acorde – ignorând sau minimalizând mântuirea sufletelor încredințate – mai mare atenție lucrurilor pământești și trecătoare, ci să se gândească permanent că a primit niște suflete pe care să le conducă și de care va trebui să dea seama”(cf. Regole monastiche d'Occidente, Bose, 1989, p. 62, traducerea mea)

indica individualitatea umană⁹ și adjectivul *juridică* pentru a indica o colectivitate normativ etatizată, considerând generic că subiectele lui sunt persoanele. Pentru gândirea juridică *persoana* constituie calitatea omului individual sau colectiv de a fi subiect de drept, cu denumiri varia în ramurile dreptului pozitiv: persoană fizică – persoană juridică (în dreptul civil), angajat (în dreptul muncii), cetățean (în dreptul constituțional), funcționar (în dreptul adminis-trativ), infractor (în dreptul penal) etc.

Astfel, Gheorghe Mihai este persoană fizică, iar Fundația «Apărați copiii de SIDA» este persoană juridică în raporturi juridice civile, în care răspunderea lui e civilă; dar Fundația numită nu este cetățean în raporturi constituționale, în care răspunderea ar fi constituțională, ci numai individul Gheorghe Mihai, care este infractor în raporturi penale, în care răspunderea lui e penală, este contribuabil în raporturi fiscale, în care răspunderea lui e fiscală, este funcționar în raporturi administrative, în care răspunderea lui e administrativă, căci de fiecare dată este altă persoană-în-drept, desigur că rămânând cu personalitatea lui. Totuși, infractor poate fi și o firmă, o companie prin fapte comerciale cu caracter penal, taxe și impozite la stat plătesc și firmele și companiile, răspunderea administrativă poate reveni și unui organ administrativ etc.

Mai departe, more logico: răspunderea civilă atrage sancțiuni civile, răspunderea constituțională atrage sancțiuni constituționale, răspunderea penală atrage sancțiunea penală, răspunderea vamală atrage sancțiuni vamale, răspunderea fiscală atrage sancțiunea fiscală, răspunderea silvică atrage sancțiuni silvice etc. Sancțiunile nu ar trebui să se confunde între ele, acolo unde avem de a face cu ramuri de drept autonome. În caz contrar lucrurile sunt discutabile¹⁰. Mai aparte e dreptul comercial, unde atât individualitatea, cât și colectivitatea primesc o anume calitate substantivizată – *comerciant*. Comerciantul este tras la răspundere comercială și este sancționat comercial, nu civil, nu altfel (penalitățile pentru întârzierea plății de către cumpărător sau pentru predarea bunului, d.e.).

În dreptul constituțional individualitatea umană e persoana-cetățean, fără ca o colectivitate să primească o denumire specifică (statul e persoană juridică în raporturi civile, nu în cele constituționale). În dreptul penal aceeași individualitate umană e persoană-infractor (statul nefiind persoană juridică – adică persoană de drept civil - în raporturi juridice penale), în dreptul fiscal – persoană-contribuabil, în dreptul administrativ – persoană-funcționar, în dreptul vamal – persoană-vameș, în dreptul

⁹ Reminiscentă a gândirii veacului XVIII, în limbajul juridic civilist întâlnim obsedant termenul de *persoană fizică* (termenul grecesc antic *physis* a fost tâlmăcit de latini prin termenul *natural*, dar juriștii l-au preferat pe cel grecesc). Într-o logică simplă persoana nu are cum să fie fizică, nimeni nu are puțința să pipăie, să guste, să vadă fizicul persoanei, căci el nu există. Nu persoana are nas, ci corporalitatea sa. Persoana, în drept, în morală, în religie, e liberă să fie ceea ce vrea, pe când *physis*-ul (natura, corpul) se subordonează invariabilității legilor naturii. Nu corpul persoanei alege și hotărăște, ci persoana, sustrasă naturii. *Physis*-ul nu-l poate determina pe om more *naturalis* să fie sau să nu fie liber, ci persoana lui. Dacă, dimpotrivă, atunci sensul persoanei umane trece prin stomac sau prin organele genitale, situație care nu l-ar mai diferenția pe om de lumea animală. Insele drepturile naturale sunt ale omului prin ceea ce semnifică umanul ca persoană. E mai la îndemână să spunem persoană individuală și persoană juridică, deși pare dificil să contrazici clișee ce rezidă din tradiție. Disociabilele metodic, cele două persoane ale individualității umane nu sunt astfel și în realitate. În consecință, pe de o parte, animalele și plantele nu pot primi calitatea de persoană, pe de altă parte asocierilor, comunităților, grupurilor, în anumite condiții stabilite de legea în vigoare, li se pot aplica – prin figura retorică a ficțiunii – calitatea de persoană, însă juridică, deoarece nu posedă naturalitatea.

¹⁰ Vezi Gh. Boboș, *op.cit.*, p. 23 și urm.

familiei – persoană-soț, în dreptul civil persoană-fizică; de fiecare specie de raport juridic, altfel de persoană.

În dreptul public nu apare termenul de *persoană juridică*, specific dreptului civil. Pe scurt, termenul «persoană juridică» e invenție (ficțiune) a dreptului roman, perpetuat din nevoi practice până în zilele noastre, căci nu vom fi înțelegând Fundația cutare în sensul definiției lui Smith. Juridicește, persoana – individuală sau colectivă - intrând în raporturi juridice determinate, devine titulară de drepturi subiective specifice și i se atribuie o răspundere specifică pentru îndeplinirea obligațiilor ce-i revin; aici persoana fizică nu are decât drepturi și obligații civile, cetățeanul are drepturi și obligații constituționale, comerciantul are drepturi și obligații comerciale, contribuabilul are drepturi și obligații fiscale, infractorul are drepturi și obligații penale etc. În raporturi civile nu cetățeanul, ci persoana fizică participă la raporturi juridice; nu comerciantul intră în raporturi administrative, ci funcționarul, de pildă. X este personalitate și se manifestă ca persoană fizică în raporturi civile, ca vameș în raporturi vamale, ca infractor în raporturi penale; el, X, își pune în joc personalitatea prin intermediul calității sale de persoană-în-drept, definită și specificată de fiecare dată de dreptul pozitiv.

Prin urmare, responsabilitatea aparține personalității, ca întreg, dar răspunderea se desparte în tot atâtea forme câte persoane exprimă această personalitate; eu, Gheorghe Mihai, sunt personalitate, dar relev una morală în raporturi morale, una juridică în raporturi juridice, una politică în raporturi politice etc. Specificul meu de personalitate-în-drept este diversitatea persoanelor din acest domeniu: persoană fizică în raporturi juridice civile, infractor în raporturi penale, cetățean în raporturi constituționale etc. Dreptul pozitiv trage la răspundere persoana lui X ca persoană fizică în raporturile civile, persoana lui X ca infractor în raporturile penale, persoana lui X – contribuabil în raporturile fiscale etc. Dar personalitatea X nu poate renunța la măștile sale (câte persoane poate fi), deoarece și atâta vreme cât intră în raporturi juridice de diferite specii se manifestă cum se află în contextul social.

Aș adăuga că nu persoanele-în-drept ale lui X sunt participante la creația de valori juridice, ci personalitatea sa, ea este valoare care valorizează, pe când persoanele sale valorifică valorile, le poartă, le exprimă în varia raporturi sociale, inclusiv în cele juridice. Personalitatea fiecăruia este valoare și are pentru ceilalți valoarea pe care o exteriorizează prin conduitele ce le relevă rolurile ce le interpretează. Personalitatea X valorifică valorile morale ca persoană-în-morală, nu în drept, valorifică valorile politice ca persoană politică etc. Dar toate aceste valorificări dau seamă, neîndoielnic, de personalitatea X. Acest X nu respectă sau încalcă dispozițiile normelor juridice ca persoană-în –morală, ci ca una în drept și, prin urmare, nu e trasă la răspundere morală, ci la aceea juridică. Normele juridice se fundează pe valori și principii morale și politice, direct sau indirect, dar niciodată hotărârile judecătorești nu invocă aceste fundații în sancțiunile pronunțate, decât dacă și în măsura în care îngăduie legea în vigoare.

Acum, reamintesc definiția personalității dată de psihologi (termenul aparținând limbajului acestei științe): caracteristici de gândire, emoții, comportamente care formează stilul propriu de interacțiune al unei persoane, distinct de al oricărei alteia. În limbajul juridic persoana constituie calitatea omului, recunoscută normativ, de a fi subiect de drept; acestei calități – și nu personalității - îi revine capacitatea de drept, adică – așa cum se precizează – aptitudinea de a avea și de a-și exercita drepturi subiective și de a avea și de a-și asuma obligații. Este posibil ca unii oameni să fie lipsiți de calitatea de persoană

în drept (cazul notoriu al sclavilor), ceea ce nu înseamnă că pierd propriul lor de personalitate, chiar dacă de asta nu e formal interesat cineva; suntem, în fond, în planuri diferite. Pe de altă parte, e necesar ca persoana în drept să fie persoană în cazul individualității umane și trebuie să fie în cazul colectivităților.

Capacitatea de drept, din însăși denumire, este acordată prin lege persoanei socotită ca persoană-în dreptul pozitiv, acesta sau acela. Etica, știință despre morală, nu consideră categoria de «capacitate morală» a persoanei-în morală, regulile moralei, însele, nu lucrează cu termenul de capacitate, așa cum nu întâlnim categoria de «capacitate religioasă», nici termenul de capacitate religioasă. Altfel spus, nu persoanei îi revine această capacitate, ci persoanei-în dreptul determinat, așa cum o consideră acesta¹¹. Cutare, X, are capacitatea din dreptul pozitiv brazilian, cum îl califică acesta ca persoană de drept brazilian din 1878, fiind altceva decât dacă X ar fi persoană de drept pozitiv canadian din 1943 sau persoană de drept pozitiv român din 1986¹². Or, persoana în dreptul determinat este luată ca individualitate sub diferite denumiri legale (fizică, infractor, funcționar, vameș, comerciant etc) sau colectivitate (juridică, organ al statului, asociație, fundație ș.a.) ceea ce înseamnă că atât una, cât și cealaltă are acordată capacitatea de drept, conform prevederilor lui.

În Teoria dreptului civil, la capitolul Persoanele, se dezvoltă tema identificării juridice a persoanei fizice, nu a personalității exemplarului uman. Identificarea juridică se justifică prin aceea că fiecare ins este interesat de ea în calitatea sa de participant la multitudinea de raporturi juridice. Persoana individului uman în dreptul pozitiv român actual este identificată (adică se deosebește de oricare alta) prin trei atribute juridice: numele (de familie, prenumele, pseudonimul, porecla); domiciliul, reședința; starea civilă. Dar de ce e român acest drept pozitiv, câtă vreme și dreptul pozitiv civil francez și cel rus, de pildă, cer aceleași atribute? Nu cumva este de delimitat această teorie a dreptului civil, în general, de dreptul civil, în particular? Persoana mea e detectabilă ca persoană în acest drept (deosebindu-se de oricare alta) prin nume, domiciliu și stare civilă. Evident, nici unul din aceste atribute nu dă seama de personalitatea mea; nimeni nu poate spune, fără să fie pândit de ridicol că îi cunoaște personalitatea lui X știindu-i numele, domiciliul și starea civilă. Din faptul că mă numesc Ionescu I. Ion, domiciliat în strada Brazilor nr.5 din comuna Ciclova, județul Caraș-Severin, România, căsătorit, nu rezultă (nici nu sunt implicate) caracteristicile mele de gândire, sentimente și comportamente, adică personalitatea.

Dar, faptul că personalitatea se exprimă și prin persoana în drept reiese din dispozițiile art. 54/Decretul nr.31 din 1954: «persoana care a suferit o atingere în dreptul său la nume....sau în orice drept personal nepatrimonial...etc». Prin urmare, e vorba nu

¹¹ Prin Codul civil numit «al lui Al.I.Cuza» au fost instaurate instituțiile juridice civile franceze în Principatele Unite ca și cum societatea organizată românească ar fi fost identică, atunci, cu aceea franceză. Acel Cod civil e valabil și azi, deși societatea organizată românească a evoluat în ultimii 150 de ani. Cum Codul civil zis napoleonian a fost adoptat și în alte state, care și ele au evoluat, se poate prezuma că formele juridice civile transgresează substanțele de viață concrete de la popor la popor. Sigur, la prima vedere, a vorbi despre reguli de drept civil (sau penal) românești, deosebite de cele de aiurea, e destul de ambițios dacă nu ținem seama de precizări legislative ulterioare și complementare.

¹² Este de menționat că majoratul în Marea Britanie din 2001 este socotit la vârsta de 21 de ani, pe când în Franța aceluiaș an este de 18 ani. În 2005 s-a propus ca majoratul să fie de la 16 ani, nu ca până atunci, de la 18 ani. Este vorba de majoratul constituțional, cu implicații în dreptul civil și penal după socotința legiuitorului.

de persoană, în general, ci de aceea în drept, căreia *i se recunosc* drepturi subiective nepatrimoniale; onoarea e atribut natural al personalității, totodată fiind drept subiectiv creat pentru persoană, dar egoismul sau altruismul deși sunt și ele atribute naturale ale personalității nu sunt drepturi subiective ale persoanei-în-drept. Legea juridică în vigoare nu trage la răspundere pe cineva pentru egoism, nici nu răsplătește pentru altruism.

Din definiție mai rezultă cele două dimensiuni ale capacității de drept a persoanei în drept: aptitudinea de a avea, pe de o parte, iar pe de alta aptitudinea de a-și exercita drepturi subiective și de a-și asuma obligații. Este clar că vorbim despre aptitudinea de a avea nu orice fel de drepturi subiective, ci doar cele decurgătoare din legea în vigoare, entităților recunoscute de acestea ca persoane de drept pozitiv, individuale sau colective. Prin urmare, nu intră în discuție eventuale persoane de drept natural, cu capacitate de drept natural; în opinia dominantă a doctrinarilor contemporani este de drept natural acea parte din dreptul obiectiv în vigoare consacrat de acesta ca fiind de drept natural. De pildă, cineva sau altcineva poate susține că dreptul la adevăr ar fi un drept subiectiv natural, dar susținerea nu are decât valoare de părere; dacă printr-o intervenție directorială oarecare este consacrat în dreptul pozitiv ca drept natural atunci el este astfel. Persoana cu capacitatea ei de drept este o entitate legislată și numai entitate legislată. Ca aceasta să-și manifeste plenar, deplin juridic, ceea ce are ca să și exercite, să valorifice în actu trebuie să existe în vigoare legea¹³.

Condiția *sine qua non* a acestui *deplin juridic* este trecerea de la calitatea de persoană în drept la aceea de personalitate în drept. Într-adevăr, persoanei (= măștii) îi revine exercitarea drepturilor subiective și asumarea obligațiilor din planul dreptului obiectiv, ca entitate generică și abstractă, dar numai personalitatea, mai precis personalitatea calificată astfel de dreptul pozitiv le poate valorifica prin exercitare și asumare în concreto. Aici categoria juridică de personalitate poartă conținutul celei din psihologie; exercițiul facultativ al drepturilor subiective, ca și asumarea obligațiilor sunt dirijate de personalitate, sunt manifestări conștiente și de liberă voință ale ei. Nu persoana în drept are conștiință și voință, ci personalitatea care și le exprimă prin medierea ei în relații determinate. Dreptul pozitiv acordă atenție persoanei, adică personalității exprimate, deci din exteriorul acesteia, căci personalitatea se pune în drept prin exprimarea în el ca persoană; nu se poate altfel și de aceea persoanei îi revin obligații de natură relațională (civile, penale, constituționale etc); de asumarea drepturilor și exercitarea lor nu e capabilă decât personalitatea în drept care însă își exprimă stilul propriu de conduită ca persoană în interacțiuni. Or, dreptul pozitiv se referă numai la această « persoană în interacțiuni », fără de care discuția despre personalitate în drept e inutilă. În cazul persoanelor individuale legea stabilește condițiile formale când, la o anumită dată, în anumite împrejurări, sunt subiecte depline de drept, spre deosebire de persoanele colective care – în condiții stabilite – sunt totdeodată și subiecte de drept sui generis. Persoana juridică sau un organ al statului stau de subiect de drept ca și cum ar avea voință și conștiință, li se prezumă analogic această voință și această conștiință.

¹³ Totuși, se deosebește un drept subiectiv natural, consacrat, de altul, nenatural, creat prin lege. Dreptul subiectiv natural există indiferent de consacrare, recunoașterea lui de către autoritatea legislatoare îl trece din planul lui «este» în planul lui «trebuie să fie». Diferența e copleșitoare: dreptul poporului la revoltă împotriva unui regim opresiv a fost socotit un drept natural și, în consecință, autoritatea legislatoare franceză – la vremea respectivă – la consacrat prin lege. Ulterior acest drept a fost eliminat din textul normativ ; nu mai e drept natural sau, dacă e, nu are utilitate politico-juridică.

Responsabilitatea este calitatea existențială sine qua non a omului subiect cunoscător de sine și de celălalt și agent al acțiunii, indiferent în câte forme se despletește ea (morală, juridică, politică); dar individul uman nu se naște ca personalitate responsabilă gata încheată, precum Pallas Atena din capul lui Zevs, ci cu puțința de a fi responsabil, ceea ce se și întâmplă în cursul formării sale psihosociale ca subiect cunoscător de sine și de celălalt. Așadar e calitate existențială și pentru persoana-în drept, expresie a omului în relațiile sociale, pe când iresponsabilitatea apare per accidens.

Răspunderea derivă din responsabilitate, răspunderea juridică e consecința săvârșirii responsabile a unei fapte ilicite, adică a încălcării unei dispoziții legale hic et nunc printr-un comportament acțional concret, în cunoștință de cauză, pe când răspunderea religioasă, de pildă, e consecința încălcării unei reguli divine, « cu vorba, cu fapta, cu gândul », răspunderea canonică e consecința încălcării unei reguli de drept canonic etc.

Responsabilității – calitate a personalității - i se relevă o seamă de nivele sub un aspect, ori de specii (morală, politică, juridică), sub alt aspect. De asemenea, vorbim de sentimentul, cât și de cunoștința responsabilității care, evident, nu pot reveni decât omului. Fiind de ordin valoric, responsabilitatea constituie îmbinarea indestructibilă a sentimentului și cunoașterii, astfel că vorbim de sentimentul responsabilității și de cunoștința responsabilității.

Am putea descrie *responsabilitatea ca asumarea de către personalitatea individualității umane a valorii acelor acte, proprii sau ale altora, ale căror consecințe le apreciază în cunoștință de cauză ca dezirabile și a căror îndeplinire o decide în mod liber*; este responsabil cel care și-a asumat autonom. Aceasta e valabil nu doar cât privește regula juridică, dar în materia oricărei reguli. Se observă că, astfel definită, responsabilitatea se raportează la sistemul de valori *însușit, cunoscut și trăit* de personalitatea unei individualități autonome (care își știe sinele și îl stăpânește), pe care ea îl investește în acțiuni, în baza alegerii libere a scopurilor; cunoașterea și trăirea se fixează în asumarea activă, exprimată prin acțiune angajată față de propria conștiința ca autoritate de judecare. Cunosc binele (sau răul) acesta în cutare facere posibilă, îl trăiesc și de aceea mi-l asum și-l și fac; dimpotrivă, în măsura în care nu trăiesc, deși cunosc (binele, adevărul, dreptate ș.a.), atât asumarea, cât și facerea sunt precare.

Nu personalitatea oricui, ci numai a individualității autonome antrenează discuția despre responsabilitate; incapabilă să-și cunoască sinele (oligofrenul idiot), insuficient de cunoscătoare a acestui sine (copilul), dirijată din exterior să nu și-l cunoască sau să-l cunoască eronat (cetățeanul incitat prin sloganuri manipulatorii), inabilă să-l stăpânească (cel dominat de instincte, de un temperament impulsiv) sau constrânsă de factori exteriori să nu și-l poată stăpâni (beția provocată de altul), individualitatea nu e autonomă, responsabilitatea ei e alterată și, prin consecință, răspunderea ei e discutabilă.

Exemplaritatea personalității se opune ideii statistice (și de aceea perverse) de majoritate; “majoritate” este un termen cu referință la aritmetică, pe care se bazează o serie nesfârșită de ideologii moderne, inclusiv ideologia dezideologizării. Democrația cantitativă are la bază principiul că individul e liber de la natură, dar – luat ca număr, formă golită de orice conținut - trebuie să asculte vocea majorității, exprimată prin alt număr, fără ca această majoritate să îl discrimineze negativ. Totuși, este simplu de înțeles că adevărul nu rezultă din vot; din statistica asupra credibilității că există stafii, deoarece

52 din o sută de englezi afirmă existența stafiilor, nu rezultă că propozițiile “Stafiile există”, “Englezii cred în stafii” sunt adevărate, nici că englezul care nu crede în stafii trebuie să asculte vocea celor 52, majoritari. Din statistica asupra reprezentativității că exprimă voința poporului, partidul X a obținut 52% din voturi valabile, dar nu rezultă că ar fi adevărată propoziția « Partidul X reprezintă voința poporului »; ea e o pretenție că partea ține locul întregului. În consecință, admiterea subiectului generic-societatea are validitate pentru aserțiunile privind exercițiul cognitiv, axiologic și, în anumite limite, politic, dar nu și în domeniul dreptului. Aici, azi, a atribui tale quale unei națiuni, unui popor responsabilitate pentru că voința sa, ca entitate omogenă, ar fi adus la putere partidul cutare și apoi, deducerea unei răspunderi juridice lor din ea, e discutabilă teoretic și practic. Pedepsirea unei comunități pentru conduitele unor indivizi din ea este lipsit de sensul dreptului natural al dreptății. Numai o putere autoritară fundamental antiumană ar dispune uciderea tuturor chilenilor pentru represiunile statului pinochetist, descalificarea tuturor germanilor pentru crimele guvernărilor naziști, încarcerarea tuturor rușilor pentru gulagurile staliniste etc.

Pe de altă parte, în relațiile internaționale statul are personalitate juridică, deci responsabilitate, deci poate fi tras la răspundere pentru obligațiile ce și le-a asumat în plan internațional și nu le-a respectat. Ce se întâmplă în cazul preluării puterii de către guverne noi prin alte mijloace decât cele constituționale ? Răspund ele pentru obligațiile juridice asumate etatic de vechiul guvern ? În afacerea privind datoria publică otomană, prezentată spre soluționare Curții Permanente de Justiție Internațională a Ligii Națiunilor, în 1925, aplicând art. 46 și 47 din Tratatul de la Lausanne din 1923, aceasta a decis că în dreptul internațional trebuie considerat că Republica Turcă continuă personalitatea Imperiului Otoman. La fel, ulterior, Comisia de drept internațional al ONU a apreciat că în majoritatea cazurilor, o revoluție sau o lovitură de stat, de orice tip ar fi, atrage o schimbare de guvern care lasă intactă identitatea statului. « ...Din punct de vedere al calității de subiect de drept internațional, statul...nou este identic, este continuatorul personalității juridice al celui de tip anterior »¹⁴. Fiind continuatorul personalității juridice a statului român sub regimul lui Carol al II-lea, al statului român sub regimul lui Antonescu, sub regimul de democrație populară, sub regimul socialist, statul român e același ca subiect de drept internațional; dacă statul român sub regimul antonescian, în 1942, de pildă, s-a obligat internațional și nu și-a respectat obligația, statul român din 2005 răspunde juridic. Dacă statului român din 1940 i se impută fapte ilicite din perspectiva dreptului internațional din 2006, răspunde statul român din 2006, « continuatorul personalității juridice al celui de tip anterior ». Dacă acele fapte considerate ilicite evaluabile patrimonial azi au valoarea de zece miliarde de dolari, prin care se despăgubește alt stat, cum buzunarul statului român se constituie din taxe și impozite achitate de populație, contribuabilul statului român din 2006 trebuie să plătească pentru ceea ce s-a petrecut în 1940. Desigur, mai există calea tratatelor pentru a găsi soluții convenabile părților, bazate pe realitatea faptelor, pe cerințele creerii unor condiții și avantaje reciproce, exigență firească a principiului egalității oricăror dezbateri ale diferendelor. Pot pune aici o problemă metajuridică (sau parajuridică): națiunea din 2006 răspunde juridic pentru faptele ilicite din unghiul de vedere al dreptului internațional de după 1947 ale guvernărilor statului național din 1940 ? Căci expresia « lasă intactă

¹⁴ Ludovic Takacs, *Principiul pacta sunt servanda și succesiunea noilor state în dreptul internațional contemporan*, în *Principii de drept internațional public*, București, 1968, p. 71

identitatea statului » sacrifică substanța în favoarea formei: a VI-a Republică franceză e responsabilă și răspunde pentru a II-a Republică franceză. Mi se pare normal și întrutotul moral, sub aspectul moralei care susține dreptul internațional public ca contribuabilul din SUA din 1970 să participe la achitarea de despăgubiri statului vietnamez pentru distrugerea pădurilor prin bombardamente etc.

Responsabilitatea e pândită de interpretările mecaniciste date personalității umane, identificată cu individul-atom într-o suspensie oarecare. Și încă, din secolul XVII și-au făcut loc “teoriile” despre ființa umană-lup, agresivă și fără autocontrol; stăruie cu o persistență demnă de o cauză mult mai bună ideea - combinație între naivitățile preteoretice darwiniste și freudiste - că individul uman e nod de dorință, entitate dirijată de pulsuni sexuale, complex de trebuințe ale psihicului său animal ce trebuie ținute în frâu de către sistemul normativ care circumscrie interdicții și datorii.

Prin forma ei, legea pozitivă uniformizează normativ entități sociale cu ajutorul categoriilor proprii: subiect de drept, persoană fizică, parte, cetățean; dar tot ea desvrăjește uniformitatea însușindu-și principiul metajuridic al individualizării răspunderii, deci și al sancțiunii. Subiectul în drept este personalitate care se voiește pe sine cu acel altul cu care co-laborează pe liniile regulative ale con-viețuirii sau (nu); co-laborează cu altul fie pe aceleași linii, fie împotrivindu-i-se; oricum, el nu iese din comunitate, căreia nu-i poate refuza sensul fără să se anihileze.

Din aceeași descriere de mai sus transpar cele *două condiții esențiale ca responsabilitatea să existe: libertatea personalității și capacitatea ei de a decide*; numai omul individual este personalitate, numai omul individual este capabil să decidă; evident, doar dacă este liber, doar dacă – știindu-și-o și stăpânindu-și sinea - are alternative de alegere și alege după criterii de evaluare pe care și le asumă, atunci vorbim de libertate individuală reală. Personalitatea, autonomă, este liberă să se exprime ca persoană-în morală, ca persoană-în drept, ca persoană-în religie etc. Libertatea personalității și capacitatea ei de a decide se răsfrânge asupra libertății persoanei, căreia i se atribuie și capacitate de decizie; de aici, responsabilitatea personalității devine responsabilitățile persoanelor ei, prin care se manifestă în relațiile sociale.

Definițiile date personalității și responsabilității acesteia nu îngăduie să depășim granițele individualității umane din perspectivă juridică decât prin ficțiunea rezultată dintr-un raționament de tipul «ca și cum»: o comunitate, o colectivitate, o organizație (culturală, economică, politică, religioasă), un stat, un organ al statului devin prin legea juridică persoane-în-dreptul cutare *ca și cum* ar fi personalități autonome, libere și capabile să decidă. Stricto sensu, dreptul internațional public este alcătuit din reglementările juridice ale relațiilor dintre națiuni, pe când reglementările juridice la relațiilor dintre state constituie dreptul interetatic public. Dar nici o națiune nu este personalitate de drept internațional public, ci statele naționale sau multinaționale¹⁵.

¹⁵ Documentele ONU disting între națiune și etnie. Oricum, dreptul pozitiv, ca ansamblu de reglementări transindividuale, dreptul obiectiv în vigoare, poate fi divizat în drept pozitiv intern și drept pozitiv extern statelor. Dreptul pozitiv intern este fie un drept etatic național, fie al unui stat federal. Chiar nerostit, reperul este națiunea, asupra căreia Habermas reflectează interogativ „Dacă nu în națiune, atunci în ce alt sol mai pot astăzi prinde rădăcini orientările valorice cu caracter universalist?” (în *Discursul filosofic al modernității*, București, 2000, p. 342). Întrebarea e interesantă pentru un doctrinar al dreptului internațional public. Cel care e încredințat în națiune se numește, generic, naționalist. Naționalistul poate fi patetic sau realist. Naționalismul indiscutabil în dreptul pozitiv (francez, român, rus etc) este sentimentul de

Acestora li se atribuie calitatea de persoane-într-un tip de drept public ca și cum ar fi personalități, dotate cu rațiune-afectivitate-voință, apte să decidă autonom. Autonomia statelor se numește suveranitate. Fără suveranitate – criteriu și condiție esențială a existenței lor - statele nu pot fi actori ai relațiilor interetnice nu pot încheia, modifica sau înceta raporturi juridice. În relațiile dintre statele suverane această suveranitate este relativă, limitele ei fiind garantate de dreptul internațional. În plus, pe lângă state, au fost recunoscute și alte personalități de numit drept internațional public: organizațiile supraetnice, ca de pildă ONU, organizații internaționale, ca de pildă OMS-ul. În cazurile lor nu se mai pune problema suveranității. Popoarele – după 1919 – au primit recunoașterea de personalități-în drept pe baza «dreptului popoarelor de a-și decide singure soarta», proclamat și de Carta Națiunilor Unite din 1945. Inițial era vorba de popoarele din colonii, dar apoi acest drept a fost extins și la popoarele discriminate rasial și/sau religios, precum și la popoarele aflate sub ocupații străine și la minorități etnice. În perioada postbelică au apărut vigurosi puteri economice private cu statură transnațională, care au susținut un drept al lor, «dreptul transnațional» sau *lex mercatoria*, care tinde să scape controlului etatic. Putem vorbi, deja, de un conflict subtil și complicat între «transnaționalele» financiar-bancare și state, primele tinzând să controleze și să dirijeze activitatea ultimelor.

Apoi pe scena dreptului internațional a apărut personalitatea individului uman, prin consacrară Drepturilor Omului, ocrotit în pofida reglementărilor etatice, dar și condamnat pe baza dreptului internațional de o jurisdicție internațională, chiar dacă e ocrotit de statul al cărui cetățean este sau chiar dacă a comis în faptă în numele statului său, dar considerată crimă de către jurisdicția internațională¹⁶.

apartenență, de identitate și atitudine rațională de dragoste față de națiune a individului uman, încredințat în tradiție și realism, ceea ce s-ar reflecta în reglementările în vigoare.

¹⁶ „Puterile economice private, elemente esențiale ale mondializării care, prin natura lor sunt în serviciul intereselor private, nu ar putea dăuna interesului general aflat în sarcina statelor. În această privință, dreptul internațional tradițional, dreptul interstatal, constituie un instrument prețios de reglementare și de limitare a puterilor economice transnaționale” (Alain Pellet, în *Mondializarea dincolo de mituri*, volum coordonat de Serge Cordellier, București, 2001, p. 89)